

דיבה קלה על כלכלה

צניעות מעושה. אלא שרובינשטיין אינו מבקש להצטנע כי אם לצאת למתקפה. ואכן, מיד אחרי שהודה כי אינו מתמצא בענייני כלכלה, הוא ממשיך:

תשאלו מדוע באתי הנה? כי כתיאורטיקן כלכלי אני רוצה להעיר כמה הערות על המסר האקטואלי של התיאוריה הכלכלית. במילים אחרות, האופן שבו התיאוריה הכלכלית מנוצלת בוויכוחים על שאלות כלכליות שעומדות על הפרק אינו מוצא חן בעיניי... בלשון המעטה.

לביקורת המושמעת בדברים הנוקבים האלה מקדיש רובינשטיין את ספרו אנדוח הכלכלה, שראה אור בשנת 2009. במובנים רבים, אנדוח הכלכלה משקף את אישיותו של רובינשטיין. אין זה חיבור אקדמי עב־כֶּרס וכבד ראש, אלא ספר קולח ומשעשע, המשלב אבחנות תיאורטיות ואנקדוטות אישיות רבות. הקורא זוכה להצצה אל חייו של רובינשטיין לצד הסברים מאירי עיניים – וחפים מלשון טכנית – לתורת המשחקים, תחום התמחותו של המחבר. אבל, בל נשכח, רובינשטיין מבקש לנסח כאן גם כתב אישום נגד מדע הכלכלה, או ליתר דיוק, נגד השימוש שנעשה בדיסציפלינה האקדמית רבת־ההשפעה כדי לעטר כלכלנים בהילה מקצועית ולקדם מדיניות שאינה לרוחו. ביסוסו של טיעון פרובוקטיבי זה הוא מבחנו הגדול של הספר – מבחן שבו, כפי שניווכח, הוא נוהל כישלון חרוץ.

אגדות הכלכלה

מאת אריאל רובינשטיין

כנרת, זמורה־ביתן, דביר, 2009

206 עמודים

ביקורת: עומר מואב

ל אריאל רובינשטיין תזה מפתיעה למדי, והוא משווק אותה במרץ זה שנים מספר. לדיסציפלינה האקדמית המכונה כלכלה, הוא קובע, אין כל ערך להבנת המציאות. מה שהופך את הטענה הזו למפתיעה הוא העובדה שרובינשטיין עצמו הוא פרופסור לכלכלה, ואף זכה בפרס ישראל ובאותות הוקרה נוספים על תרומתו המחקרית לתחום. ובכל זאת, על פי עדותו שלו, הוא נוהג לפתוח הרצאות בענייני כלכלה וחברה בהצהרה שלמיטב הבנתו,

אין בתיאוריה כלכלית כדי להגיד דבר וחצי דבר לגבי לב נושא הדיון כאן. אינני בטוח שאני יודע מה היא אופציה, אינני מנסה לנבא את שיעור האינפלציה מחר ולא את מדד הפרודוקטיביות בתעשייה מחרתיים. אני כמובן מודע לעובדה שהזמנתם אותי לדבר כאן משום שאני פרופסור לכלכלה שאמור לדעת כל זאת, ובורותי בהחלט מביכה אותי.

למשמע הדברים האלה עלול קהל השומעים להתרשם, בטעות, כי המרצה הפרובוקטיבי רק מתעטף באצטלה של

הספר פותח בתיאור ציורי ושופע סרקזם של ישיבת סנאט באוניברסיטה, שבה נידונה האפשרות לשדרג את תכנית הלימודים בחשבונאות למעמד שהיה שמור קודם לכן למקצועות אקדמיים ראשיים. רובינשטיין, שהשתתף בישיבה, יצא נגד התכנית בטענה שחשבונאות אינה באמת תחום מחקר אקדמי; תפקידה של האוניברסיטה, כך אמר, להעניק לתלמידיה השכלה רחבה, לא הכשרה מקצועית טכנית. הוא הסביר כי יש לו קשר אישי למקצוע הנהלת החשבונות – אביו היה "בוכהולטר" מוסמך – אבל הוא מאמין כי מוטב להנחיל לסטודנטים ידע מרחיב אופקים מהסוג שיכולות להציע המתמטיקה, הביולוגיה, הפילוסופיה או הבלשנות. את נאומו בפני חברי הסנאט חתם במילים: "אני פונה אליכם להפעיל את שיקול דעתכם העצמאי ולענות בהצבעתכם על השאלה: האם פני תכניות הלימודים שלנו למצוינות אקדמית, או שמא הרטוריקה שלנו היא יותר פרבדה מפרבדה".

ואמנם, נראה כי רובינשטיין סבור שחלק ניכר מן העיסוק האקדמי בתחום הכלכלה – ולא רק במקצוע הנהלת החשבונות – נשען על רטוריקה שהיא "יותר פרבדה מפרבדה". הוא מציג בצורה פשוטה ובהירה דוגמאות למודלים מתחום התיאוריה הכלכלית, שאינם אלא "אגדות", בלשונו, ומסביר מדוע הנחותיהם אינן סבירות ותוצאותיהם בעלות רלוונטיות מועטה, לכל היותר, להבנת המציאות. הוא לועג לכלכלנים, "מספרי האגדות", המונעים בידי רגשי אשם משום שהם מקדישים את חייהם לדברים בטלים "בשעה שהעולם מלא בעיות כרימון". נכון, הוא מודה, "העיסוק במודלים פורמליים עוזר לרכוש אינטואיציות לגבי האופן שבו

הדברים מתרחשים בחיים", אולם לדבריו, "אני די בטוח שאם במקום להקדיש את חיי הבוגרים למודלים כלכליים הייתי מתבונן בחיים דרך עיסוק לא אקדמי, הייתי בא לידי הבנות פחות מופשטות אבל לא פחות שימושיות".

לדברי רובינשטיין, אחת הסיבות העיקריות לניתוקה של התיאוריה הכלכלית מן המציאות נעוצה בהנחתה כי בני האדם הם יצורים רציונליים. הוא מנסה להראות, באופן שיטתי, מדוע הנחה זו אינה תקפה. לשם כך הוא נשען על מחקרים רבים מתחום ההתנהגות האנושית, שמהם עולה כי אנו, בני האדם, איננו יודעים בדיוק מה אנו רוצים, שיכולתנו לנתח את המציאות מוגבלת, שאנו נוטים לטעויות ושכושר השליטה העצמית שלנו לקוי למדי. רובינשטיין מעיד על עצמו שגם הוא, הסולד מאמונות תפלות ב"יד הגורל" ובכוחות על-טבעיים, איננו התגלמות הרציונליות. אלא שהדבר, כך מתברר, דווקא משמח אותו. למעשה, הוא מביטיח לבחור במודע בחירות "בעייתיות" גם בעתיד, משום שהוא "נרתע מהרוח הדוגמטית הנושבת מהנחת הרציונליות בכלכלה".

התקפתו של רובינשטיין על פולחן המודלים אינה עוצרת גם אל מול תורת המשחקים, ענף מתמטי המעורר סקרנות רבה גם מחוץ לכותלי האקדמיה. הקורא עשוי לגלות עניין בסיפור היכרותו האישית של המחבר עם ג'ון נאש, המתמטיקאי הסכיזופרן שדמותו עמדה במוקד הסרט עטור הפרסים ופלאות התבונה. אלא שרובינשטיין אינו רוצה לבנות אגדות כי אם לנפצן. תורת המשחקים, המבקשת לפתח מודלים של תהליכי קבלת החלטות רציונליים, מעודדת לטענתו "מצג שווא של שימושיות". אף שיש בה כדי להעניק

לנו שעשוע אינטלקטואלי לא מבוטל – “דעת יפה” במילותיו – הנחותיה, כמו גם תחזיותיה, אינן עומדות במבחן המציאות. אי-אפשר לייחס לתורה זו יכולת ניבוי במצבים ממשיים, ורובינשטיין אף מאמין שהיא מעודדת התנהגות אנוכית וערמומית, אם כי אין ביכולתו להמציא תימוכין לחשדותיו.

לאחר שלעג להסתמכותה היתרה של התיאוריה הכלכלית על מודלים מופשטים, יוצא רובינשטיין גם נגד הוראת הכלכלה, ובפרט נגד הדרך שבה מנחילים המרצים לתלמידיהם את עקרונות כלכלת השוק, שאינה חביבה עליו במיוחד. הוא מציג, זו לצד זו, שתי הרצאות מבוא: האחת מתארת את כלכלת השוק והאחרת את “כלכלת הג'ונגל” הדמיונית. כידוע, בכלכלת השוק נקבעת הקצאת הטובין בהתאם לזכויות הקניין ולמנגנון המחירים. “כלכלת הג'ונגל”, לעומת זאת, אינה מכבדת את זכות הקניין וכוח הזרוע מחליף בה את “היד הנעלמה” של אדם סמית כגורם המכריע בהקצאת הטובין. רובינשטיין מראה כי שני המודלים משיגים, כל אחד בדרכו, שיווי משקל ו”תוצאה יציבה ויעילה”. בכך הוא מבקש להוכיח כי הפופולאריות הגבוהה של כלכלת השוק בחוגים לכלכלה אינה נובעת מן התימוכין האמפיריים לשיטה ומיתרונותיה הנורמטיביים, אלא מן האלגנטיות המדומה שלה, שאותה מקדמים המרצים באמצעות מניפולציה של מושגים תיאורטיים ותכסיסים רטוריים – תרגילים שהיו יכולים לשרת באותה מידה של הצלחה גם את “כלכלת הג'ונגל” מעוררת הסלידה.

לרשימת עוולותיהם של הכלכלנים, אליבא דרובינשטיין, מצטרף גם האימפריאליזם שלהם, כלומר נטייתם הגוברת לעסוק במחקר בינתחומי ולכבוש

שטחים שהיו שמורים בעבר לפסיכולוגים, לסוציולוגים, לבלשנים, לדמוגרפים וכדומה. רובינשטיין מודה שגם הוא לא טמן ידו בצלחת, ומציג כראיה את המחקר שערך יחד עם עמיתו יעקב גלזר בתחום הכלכלה והפרגמטיקה (ענף של בלשנות הבוחן את השתמעותם של היגדים הנאמרים במסגרת שיחה). התיאוריה המקובלת בפרגמטיקה, שנוסחה בידי הפילוסוף פול גרייס, מבוססת על ההנחה שהדובר והמאזין בשיחה חולקים אינטרסים משותפים, וכי ההתקשרות ביניהם נועדה לקדם אינטרסים אלה. רובינשטיין וגלזר התמקדו במצבים שבהם מאן דהוא מבקש לשכנע אדם אחר לאמץ את דעתו או לבצע פעולה כלשהי. במעמדים כאלה, ובניגוד לעיקרון שטבע גרייס, קיים לעתים ניגוד אינטרסים בין הצדדים; אחרי הכל, בנסיבות מסוימות מוטב למאזין לסרב לעתירה המופנית אליו. רובינשטיין וגלזר גיבשו אפוא מודל חלופי של שכנוע אופטימלי, שלא כאן המקום להציגו בהרחבה (וגם הספר נמנע מכך). גישתם מפגינה מנה בריאה של אינטואיציה כלכלית, אולם רובינשטיין מזהיר מפני הפיתוי להתייחס ברצינות רבה מדי אל המודל שהתווה ולנסות לגזור ממנו מסקנות באשר לדיסציפלינות אחרות. “עיסוק במרחבים הבינתחומיים ללא ידיעה עמוקה של התחומים הבסיסיים חשוד בשרלטנות”, הוא מסכם.

בפרק האחרון בספרו מציג רובינשטיין את משנתו החברתית, וחוזר על הקביעה שיכולתם של הכלכלנים לתרום לדיון בנושא אינה עולה על זו של כל אדם אחר. הוא דן בשורה של סוגיות הניצבות מפעם לפעם על סדר היום הציבורי, ובהן החלוקה מהחדש של ההכנסה, מדיניות ההגירה ומגבלות הפרטה. שלא כפרקי הספר האחרים, המתמקדים במודלים

פורמליים, החלק הזה דל בתיאוריה ועשיר בקביעות נורמטיביות. רובינשטיין מבקר בחריפות את ההיגיון הכלכלי המתיר לכוחות השוק לפעול ללא ריסון וקורא לחיזוק הסולידריות החברתית ולהנהגתה של מדיניות רווחה, העולה בקנה אחד עם ערכי המדינה היהודית. הוא מציע להפסיק מיד את העברת השליטה במשאבי המדינה לידיים פרטיות, ולהשיב למעשה את מחוגי השעון לאחור, אל תור הזהב (או הברונזה) של המגזר הציבורי. "כעת נשאר לבני הארץ הזו רק דבר אחד לעשות, לשבור את הכלים, או בשפה אחרת – הלאמה", הוא מכריז, ומוסיף כי "הכלכלנים שאני מכיר אינם דנים בהלאמות. לאלה מהם הרוצים להקדים את זמנם, הייתי מייעץ לנעול את תכניות המחקר העוסקות בהפרטה ולהתחיל לדון בשאלה העתידה להיות יותר רלוונטית – מה מלאימים וכיצד".

אין ספק שספרו של רובינשטיין ניחן בחן רב, ואי-אפשר להכחיש כי הוא מגרה את המחשבה. אבל מקריאת הספר עולה בבירור שטענתו המרכזית של המחבר בדבר הרלוונטיות המועטה (לכל היותר) של מדע הכלכלה להבנת המציאות נשענת על זווית ראייה צרה למדי. רובינשטיין, תיאורטיקן מן המעלה הראשונה, תוקף את ההטיה התיאורטית, אבל הוא עצמו – והוא מודה בכך ברצון – נמשך לכלכלה, כמו למתמטיקה, בשל יופיים של המודלים שענפי המחקר הללו מזמנים לו, ולא בגלל עניין כלשהו במציאות הכלכלית. תחום ההתמחות שלו, תורת המשחקים, אמנם אלגנטי להפליא ומהלך קסם על הדמיון הפופולארי, אבל חשיבותו לשיח הכלכלי מוגבלת. בניגוד לרושם שמעורר הספר, חלק הארי של העיסוק הכלכלי הוא בעל היבט יישומי

ומעמיד כל מודל למבחן החמור של העובדות בשטח. רובינשטיין מזלזל במופגן בדיון כזה – לטענתו, הוא הרי בור מוחלט בכל הנוגע למושגים כלכליים בסיסיים – ומעדיף למקד את תשומת לבו באותו פלח קטן של המחקר האקדמי בתחום, המעניק למשחקי מחשבה ולדגמים מתמטיים אלגנטיים קדימות על פני ניתוח קפדני של נתונים מוצקים. אבל אם מבחינתו רק תיאוריות מופשטות ראויות לתואר "כלכלה" – תיאור פגום ומטעה של דיסציפלינה הנסמכת ברובה דווקא על מחקר אמפירי – מה לו כי ילין על ניתוקה מן המציאות?

יתר על כן, לא ברור אם רובינשטיין סבור שאין כל אפשרות לקיים מחקר בעל ערך במדעי החברה בכלל, או שמא הוא מוצא פגם מיוחד בכלכלה ובכלכלנים. הוא אינו טורח להעמיד את הסטנדרטים המקובלים בדיסציפלינה זו מול הנעשה בתחומי מחקר אחרים, אבל דומה שהכלכלה לא הייתה יוצאת נפסדת מן ההשוואה. אנסח זאת בזירות: ברי לכל שכלכלנים נדרשים לעבוד עם ארגז כלים מתודולוגי שאינו נופל במורכבותו ובתובענותו מזה המשמש, למשל, סוציולוגים וחוקרי מדע המדינה. מכאן שעלינו להכריע בין שתי מסקנות: או שכל הידע האקדמי שנצבר במדעי החברה הוא עורבא פרח, או שהתקפתו של רובינשטיין על הכלכלה לוקה בחוסר הגינות.

הפגם הזה ניכר במיוחד בקובלתו של רובינשטיין על כך שהכלכלנים מטפחים חיבה יתרה למודלים תיאורטיים. הרי איש – קל וחומר שום חוקר רציני – אינו מטיל ספק בכך שהמציאות אכן מורכבת יותר מן התיאוריה. עובדה זו מקובלת לא רק על כלכלנים, אלא גם על ביולוגים, על כימאים ועל פיזיקאים, המכירים במגבלות השכל

למקום חשוב במדע הכלכלה, אבל אין היא חזות הכל, וחלק מן התיאוריות כלל אינן מביאות אותה בחשבון. דוגמה מובהקת מספק לנו ג'ון מיינרד קיינס, אחד הכלכלנים החשובים במאה העשרים – אם לא החשוב שבהם. קיינס זכה לתהילת עולם משום שעמד על הטעות בתפיסה הקלאסית שגרסה כי ההיצע יוצר את הביקוש והמשק מתכנס תמיד לתעסוקה מלאה. המודל שפיתח הראה, לעומת זאת, שאם מנגנון המחירים אינו מגיב מיד, הביקוש הוא שמכתיב את ההיצע בטווח הזמן הקצר (שיכול להימשך גם שנים). מכאן שיש בכוחה של הרחבת הפעילות הממשלתית במשק להגדיל את שיעור התעסוקה בזמן מיתון. הגישה הקיינסיאנית, שמשלה בכיפה במשך עשורים אחדים, נחשבת עד היום לאסטרטגיה המובילה למלחמה במיתון – אולם היא אינה מניחה כלל כי בני האדם נוהגים באופן רציונלי. אדרבה: הרי הגדלת הוצאות הממשלה, או הפחתת המסים בניסיון לעודד את הצריכה, גורמות בהכרח לתפיחת הגירעון והחוב הציבורי. בטווח הארוך הן מחייבות אפוא העלאת מסים. לו הונחו הצרכנים בידי שיקול דעת רציונלי, היו מבינים בוודאי כי בעתיד יאלצו לשאת בעול מסים כבד יותר, ועל כן היו בוחרים לצמצם את הוצאותיהם בהווה – מה שהיה הופך את הרחבת ההוצאה הממשלתית לבלתי אפקטיבית. אלא שקיינס האמין, במידת מה של צדק, שאין סיבה ממשית לחשוש מפני האפשרות הזו.

כשהוא חמוש בכל הטענות שהוזכרו לעיל, קובע רובינשטיין שאסור להעניק משקל להצעותיהם של כלכלנים בעיצוב מדיניות כלכלית וחברתית. עליו להודות שגם אני נדרך כל אימת שאחד מעמיתיי

האנושי ויכולתו להבין את העולם. נדמה שרק מתמטיקאים מסוימים מטפחים עדיין ציפיות אפלטוניות להכרה בלתי אמצעית של "האמת הטהורה". עבור רוב העוסקים בכלכלה, ואני בהם, המודל הפורמלי הוא בראש ובראשונה כלי עזר שימושי שנועד לחדד את המחשבה ולשפר את יכולתנו להבין את המתרחש בפועל סביבנו. ועד שימצא משהו אמצעי יעיל יותר לקידום המדע, ניאלץ להוסיף ולהסתמך על הכלי הזה – בלי להפכו כמובן לפֶטִיש, כפי שמלין רובינשטיין משום מה.

טענתו של רובינשטיין כי התיאוריה הכלכלית מופרכת משום שהיא מבוססת על תפיסה שגויה של בני האדם כבריות רציונליות ראויה להתייחסות מפורטת, שכן מדובר בביקורת שמרבים להשמיעה. ראשית, ראוי להטעים שלעתיים קרובות הנחות עשויות להיות שימושיות גם אם הן מופרכות לחלוטין. הפיזיקה מספקת לנו דוגמאות למכביר. אנו יכולים, למשל, לחשב בצורה מדויקת למדי את עומקו של בור על ידי מדידת פרק הזמן החולף בטרם פוגעת אבן בקרקעיתו, גם אם אנו מניחים, לצורך העניין, את העדרו של חיכוך. מובן שלו מדובר היה בנוצה ולא באבן, ההנחה הלא מציאותית הזו הייתה מניבה תוצאות מוטעות באופן קיצוני; אולם בתנאים מסוימים, יש יתרון בלתי מוכחש לפשטות.

שנית, וחשוב עוד יותר, אין שחר לקביעתו של רובינשטיין כי הנחת הרציונליות האנושית היא הדוגמה הבלתי מעורערת שעליה נשען המחקר הכלכלי כולו. אם יש דוגמה כזו, הרי היא הסברה, המתקבלת בהחלט על הדעת, שבני אדם מגיבים לתמריצים – אבל בכך מתמצה העניין, פחות או יותר. הציפייה להתנהגות רציונלית אכן זוכה

ותחת כל עץ רענן – אבל קשה להבין מדוע הוא אינו תופס שדווקא אי-האמון שרוחשים יורשיו האינטלקטואליים של אדם סמית כלפי בעלי השררה הוא שמניע אותם לתמוך בשיטה המעודדת תחרותיות. לו היו הכלכלנים מעוניינים באמת ובתמים בשימור הגמוניה כלשהי, כפי שמאמין רובינשטיין, סביר יותר שהיו מלמדים סגוריה על מונופולים ועל ריכוזי כוח, במקום לקרוא בכל הזדמנות לפירוקם.

השימוש של רובינשטיין ב"מודל הג'ונגל" ככלי לביקורת הוראת הכלכלה – וליתר דיוק ככלי לביקורת הוראת כלכלת השוק – זורה, בפשטות, חול בעיני הקורא. כפי שצייתי, רובינשטיין מציב זה לצד זה את מודל השוק ואת מודל הג'ונגל, שבו החזק נוטל לעצמו כל שחפצה נפשו, ומראה כי בשני המקרים מתקבלות הקצאות טובין העונות על דרישה שהכלכלנים אוהבים עד מאוד – יעילות. בכך הוא רומז שחסידי כלכלת השוק יכולים באותה מידה להיות גם חסידי כלכלת הג'ונגל. זהו תרגיל מחוכם מאוד, אבל הוא כרוך בשלוש הטעיות משמעותיות.

ראשית, רובינשטיין מציג באופן מסולף את ההוראה בקורס מבוא לכלכלה. הוא עצמו מעולם לא נכח בקורס שלימדתי בנושא, וספק רב אם חברי סגל אחרים בחוג לכלכלה אמנם נוהגים כמו הקריקטורות שלהן הוא לועג. אני יכול להעיד שרוב ההרצאות שאני נושא בפני תלמידיי כלל אינן מוקדשות לתשבחות ליעילותו המופלגת של מודל השוק. זמן ניכר מוקצה דווקא לדיון בכשלי השוק ובתפקידה של הממשלה בטיפול בכשלים הללו, כמו גם בתרומתה לחלוקה מחדש של ההכנסה. מסר חשוב, שאני נוהג לשוב ולהדגישו בפני סטודנטים לכלכלה – כפי שמוריי

מציע תכנית פעולה הנובעת ישירות ממודל תיאורטי כזה או אחר, וגם אני איני רווה נחת מכלכלנים המעגנים את המלצותיהם בסמכותם המקצועית בלי להעניק להן נימוק משכנע יותר. עם זאת, ברי שאין די בהשקפת עולם פוליטית או בעמדה מוסרית כדי לקבל החלטות מושכלות בעניינים הנוגעים להקצאה נבונה של משאבים מוגבלים. יש צורך גם בידע אובייקטיבי – והידע הזה, חלקי ככל שיהיה, מצוי בידי הכלכלנים יותר מאשר בידי כל קבוצה אחרת של מומחים או של הדיוטות; הם צברו אותו במשך שנים רבות של מחקר אמפירי ומאמץ עקבי להעניק מובן שיטתי לממצאים שאספו. להתעלם מתרומתם ולפטור אותם כ"מספרי אגדות" – זוהי פריבילגיה השמורה רק למי שנואש לא רק מן הכלכלה, אלא גם מן החיפוש אחר האמת.

ביקורתו של רובינשטיין על ערכו של המחקר הכלכלי להבנת המציאות לוקה בהכללות שגויות ובמסקנות גורפות, אולם היא לפחות נמוקמת בצורה מקורית. למרבה הצער, אי-אפשר לומר זאת על השתלחותו בכלכלת השוק ובאנשי המקצוע המתפקדים, לדבריו, כחסידיה השוטים. רובינשטיין נכשל בעניין זה ומעלה טיעונים בנאליים, שלא לומר דמגוגיים. הוא מצהיר, למשל, כי הוא "חש סלידה מהכלכלה כענף אקדמי הנוטה לשמרנות והמסייע לצד החזק בחברה לשמור על ההגמוניה שלו, ובכך משרת אנשים שהסימפתיה שלי אינה נתונה להם". רובינשטיין רשאי בהחלט לחשוב כי בעלי ההון והמעסיקים הם חבר גנגסטרים, העוסקים בניצול ובעושק – לא מעט פוליטיקאים, אנשי אקדמיה ועיתונאים הרי משמיעים זמירות דומות על כל גבעה

הדגישו בפניי – הוא ש"יעיל" ו"טוב" אינם היינו הך. הקצאות יעילות יכולות להיות גרועות מאוד מבחינה ערכית.

שנית, רובינשטיין מתעלם מהבדל יסודי בין כלכלת השוק לכלכלת הג'ונגל: תהליך הייצור. מאחר שתהליך כזה אינו מתקיים בכלכלת הג'ונגל, המסתפקת רק בחלוקת הטובין הקיימים, היא אינה נפגעת בגין העדרם של תמריצים להשקעת משאבים ומאמץ בייצור מוצרים. יתר על כן, בכלכלה שאינה מכבדת זכויות קניין יוקצו משאבים רבים, רבים מדי, להגנה על הרכוש; כלכלת שוק, לעומת זאת, מספקת תמריצים למכביר לתהליך הייצור, תמריצים המניעים את הצמיחה הכלכלית ואת העלייה ברמת החיים. התמונה שמצייר רובינשטיין שגויה מעיקרה משום שאינה מתחשבת בנקודה מהותית זו. לו שוקלל היבט הייצור בשני המודלים, הדמיון השטחי ביניהם היה מתאדה לבלי שוב.

שלישית, אף שרובינשטיין מבקש לשכנע אותנו שמרבית הכלכלנים פועלים כלובי מאורגן בשירות מודל השוק, האמת היא פרוזאית הרבה יותר. תפקידו העיקרי של המודל איננו לקדם אידיאולוגיה כזו או אחרת, אלא לסייע בהבנת המציאות. אדם סמית לא המציא את "היד הנעלמה"; הוא גילה אותה על ידי התבוננות בנעשה סביבו. הוא וחוקרים רבים אחריו ביקשו בראש ובראשונה להסביר תופעות קיימות. חלק ניכר מאלה החיים בחברות שבהן נהוגה כלכלת שוק אינם נותנים את דעתם לשפע העצום הזמין להם (כן, אפילו למעוטי ההכנסה שבהם. עניי הדור הזה נהנים ממותרות שעשירי הדורות הקודמים היו יכולים רק לחלום עליהם). הם אינם מקדישים מחשבה יתרה לעובדה שהמכולת פתוחה ברוב שעות היום; שהתור בקופה

אינו נמשך זמן רב; שהמוצרים מצויים בשפע על המדפים – ושכל זה מתרחש אף שאין גוף מפקח ומכוון מלמעלה הדואג לכל צורכיהם. הכלכלנים, כאנשי מדע, אינם מתייחסים אל הדברים הללו כמובנים מאליהם. הם מתעניינים במנגנון המחירים והתמריצים העומד מאחוריהם ומבקשים לפענח את דרך פעולתו. מודל השוק הוא ההסבר הטוב ביותר שיש ביכולתם להציע. האם הוא אלגנטי? האם הוא מוסרי? אינני משוכנע שהשאלות הללו רלוונטיות במסגרת הדיון האמפירי גרידא של המחקר הכלכלי. כל שאני יודע הוא שהתיאוריה של "היד הנעלמה", על כל השיפורים והשיפוצים שעברה במשך השנים, מאפשרת לנו להבין דבר מה רב-ערך על העולם.

מובן שכלכלנים אינם מסתפקים בתיאור מצב. הם מציעים גם מרשמים, ממליצים על אפיקי פעולה מסוימים ופוסלים אחרים. אבל הכלכלנים אינם שונים במובן זה ממדענים אחרים. אם תוגש לפיזיקאי תכנית טיסה לחלל המבוססת, נניח, על הדגם הקוסמולוגי העתיק המעמיד את הארץ במרכז היקום, לא תהא לו ברירה אלא לפסול אותה. אם יתבקש ביולוג לחוות את דעתו על תכנית לריפוי מחלות הנשענת על המודל של היפוקרטס, יהיה עליו לדחות אותה על הסף. הפיזיקאי והביולוג ייאלצו לשלול רעיונות מסוימים משום שהם אינם עולים בקנה אחד עם מה שידוע לנו כעת על הטבע. מצבם של הכלכלנים אינו שונה בהרבה. הם אינם פוסלים את דגם הכלכלה הריכוזית משום שהשנאה לסוציאליזם בוערת בלבם; הם עושים זאת משום שהם מבינים כי הניסיון לנהל את המשק ולכוון את פעילותו באמצעות התערבות ממשלתית מסיבית אינו יכול לעלות יפה

ואין זה מתפקידה של המדינה לשמש לו רשת ביטחון.

כל זה טוב ויפה, אבל רובינשטיין מסתפק בהצגת מתווה כללי של עמדות, ומותיר את העיסוק בצד היישומי לאחרים. כלכלנים אינם יכולים להרשות לעצמם פריבילגיה כזו. קל מדי לנופף ברמה בדגל הצדק בלי להציע פתרונות קונקרטיים לבעיות מעשיות. בכך מתחמק רובינשטיין מלהעמיד למבחן את התזה שלו, הקובעת כי השכל הישר עדיף מן התיאוריות של הכלכלן.

לא הייתי מלין על רובינשטיין אם ספרו היה נקרא אנדות בכלכלה ולא אנדות הכלכלה. גם לעניות דעתי חלק ניכר מן המחקר הכלכלי (ובייחוד בתחום שעליו אמון רובינשטיין) משוטט לו במרומי הרקיע התיאורטי, הרחק מן הקרקע המוצקה. אבל כאשר בוחר התיאורטיקן המבריק לקרוא תיגר על הדיסציפלינה הכלכלית בכללותה, לנסח נגדה כתב אישום סוחף וגורף ולשלול ממנה כל שביב של לגיטימציה, או אז מתקבל הרושם שהוא אינו יוצא למלחמה בשם ההיגיון, אלא נגדו.

עומר מואב הוא מרצה לכלכלה באוניברסיטה העברית בירושלים ובמכללת רויאל הולווי באוניברסיטת לונדון.

לנוכח מה שכבר ידוע לנו על ההתנהגות האנושית, ומה שלמדנו מכישלונן העגום של כלכלות ריכוזיות. לו בחרו להשליך את יהבם על עקרונות יפים וצודקים, במקום על הניסיון, היו זוכים אולי לסימפטיה של רובינשטיין – אבל גם מאבדים את הזכות להיקרא אנשי מדע.

רובינשטיין, חשוב להבהיר, אינו סוציאליסט. הוא מצדד במדיניות רווחה, אולם גישתו שמרנית הרבה יותר מכפי שנדמה תחילה. הוא מאמין שהחברה צריכה לסייע לאלה מאזרחיה שהגורל לא האיר להם פנים – ובכך הוא נבדל, לטעמו, מחסידי כלכלת השוק – אך לא לפרוש את חסדיה על הכל. הוא אינו מתפתה לגילויי צדקנות סוציאלית: הוא מסתייג מעולים חדשים שזיקתם לעם ישראל רופפת ותרומתם הכלכלית זעומה, מתנגד להבאת עובדים זרים הגוזלים תעסוקה ממעוטי ההכנסה, מבקר את עידוד הילודה ומתריע מפני התרבותם של הנזקקים. לשיטתו של רובינשטיין, זכותו של אדם לקבל החלטות המשפיעות על גורלו, אולם זכות זו אינה מטילה חובה על החברה לפצותו. יכול מאן דהוא לבחור שלא לעבוד ולחיות בעוני, להימנע מחיסכון לעת זקנה ולסבול חרפת רעב לאחר הפרישה מהעבודה, ואפילו להביא לעולם ילדים שאין ביכולתו לכלכלם, אך עליו לשאת במחיר הכרעותיו,